

undertiden henvisninger til trykt litteratur. Da alle biografier er nummererede, er det let at genfinde de ligeledes nummererede navne fra skole- og seminarielisterne i den alfabetiske fortegnelse.

Det er et væld af skole- og personalhistoriske oplysninger, L. S. Ravn har samlet i dette værk, som vil lette arbejdet ikke blot for den historiker, der skal lave et par enkelte opslag, men især for den, der vil gå i lag med et større lokal-, skole- eller slægtshistorisk arbejde. Der er også en del trykfejl. Nordslesvig er lidt vilkårligt afgrænset som det område, der i 1920 blev genforenet med Danmark plus de 8 sogne syd for Kolding; bl.a. Ærø er ikke medtaget. En kildefortegnelse sidst i værket er lidet fyldestgørende. Men disse pletter er små i forhold til den nytte, man kan drage af forfatterens myreflittige arbejde.

Lorenz Rerup

JOHANN RUNGE: Sønderjyden Christian Paulsen. Et slesvigsk levnedsløb. Flensborg, Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. I kommission hos Padborg boghandel, 1981. 350 s., ill. 122 kr.

Johann Runge har siden 1974 ledet den studieafdeling, som 1963 blev indrettet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig i Flensborg. Efter historiske studier i Kiel og København fik han 1958 doktorgraden ved Kiels universitet for et arbejde om Christian Paulsens politiske udvikling. Med udvidelser og ændringer blev disputatsen 1969 udsendt som bd. 57 i »Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins«, nu med titlen: Christian Paulsens politiske Entwicklung. Ein Beitrag zur Analyse der Entwicklung des dänischen Bewusstseins in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts im Herzogtum Schleswig. Det er denne på en intensiv nærlæsning af Paulsens papirer, breve og skrifter byggende undersøgelse, der udgør grundlaget for Runges danske bog: *Sønderjyden Christian Paulsen, et slesvigsk levnedsløb*. I forhold til den trykte udgave af disputatsen er den danske skildring både forkortet og udvidet. Strøget er hele noteapparatet og nogle forklaringer, som skyldes hensyn til tyske læsere, mens andre afsnit må være faldet for ønsket om, at bogen »må finde ud til brede kredse af den befolkning, der stod Chr. Paulsens hjerte nær, de dansktalende sønderjyder og sydslesvigere« (s. 345). Tilføjet er bl.a. Paulsen-familiens stamtavle, lidt om hans virksomhed i Flensborg efter 1849 og en række personlige træk, så den danske fremstilling giver mere end blot udviklingen i Paulsens politiske tanker. Tilføjet er også en del stof, der belyser den nationale udvikling i datidens Slesvig. Det er ret traditionelt gjort. Runges bog udfylder dog med henblik på dens centrale emne helt klart et længe følt tomrum. Christian Paulsen blev med den særprægede udvikling, han gennemløb, med Knud Fabricius' ord den første sønderjyde, og indtil Runges skildring forelå, var den sidste og eneste større danske skildring af manden den, som venen H. N. Clausen gav få år efter hans død i 1857. Men af Johann Runges forskellige skildringer må den trykte disputats fortrækkes, ikke blot for det store noteapparats skyld, men også på grund af dens slebne og velpointerede sprog.

Lorenz Rerup

HEINRICH BODENSIECK (Hrsg.): Preussen, Deutschland und der Westen. Auseinandersetzungen und Beziehungen seit 1789. Zum 70. Geburtstag von Prof. Dr. Oswald Hauser. Göttingen, Muster-Schmidt Verlag, 1980. 351 s.

I november 1980 fyldte historikeren *Oswald Hauser*, der har virket først i Kiel og fra 1964 i Aachen, halvfjerds år og i den anledning udkom et festskrift med 17 afhandlinger omkring fællestemaet: Preussen, Deutschland und der Westen.

Hauser selv har jo først og fremmest beskæftiget sig med de tysk-engelske forhold, specielt i tiden op til 2. Verdenskrig, og resultatet af disse undersøgelser er kommet i hans værk »England und das Dritte Reich«, men han har også – med udgangspunkt i Slesvig-Holstens historie – beskæftiget sig en del med Preussen, og de tre første afsnit i festskriftet rummer afhandlinger omkring fællestemaet Preussen-Tyskland: »Französische Revolution und Napoleon als Herausforderungen«, »Preussische Verwaltung und gesellschaftliche Kräfte« og »Preussisch-deutscher Sonderweg und seine Wirkungen«.

Specielt det tredje af disse afsnit rummer flere spændende diskussioner: I »Monarchischer Konstitutionalismus und parlamentarisches System« ser Klaus Schwabe på de bestræbelser i retning af parlamentarisme, man finder i kejsertidens Tyskland. I hvertfald op til 1914 finder Schwabe en sådan grad af »systemkonformisme«, at der ikke i rigsdagen kunne findes flertal for overgangen til et parlamentarisk regeringssystem (s. 111), og dette sker da også først i oktober 1918, da den militære situation er håbløs og også hærens ledelse ønsker en ændring i regeringsformen. I »Die politischen Kräfte der Mitte und die Auflösung der Weimarer Republik« prøver Andreas Hillgruber at finde forklaringer på midterpartierne's holding i Weimarerrepublikkens sidste år ud fra tesen om, at republikken ikke blev sine fjenders offer, men »von ihrer Trägern selbst geopfert worden ist« (156). Han kritiserer midterpartierne for allerede i 1930 ved at tolerere Brünnings regering selv at have givet afkald på indflydelse og dermed i grunden allerede da at have opgivet Weimarerrepublikken.

Festskriftets anden del starter med tre små undersøgelser omkring »Nationalsozialistisches Reich und Grossbritannien«, Hausers eget forskningstema. Harold Winkel har set på de tysk-engelske handelsforhold i 1933 i forbindelse med boycotdiskussionen, Dietrich Aigner har aftrykt og kommenteret to rapporter fra det tyske gesandtskab i London omkring åbningen af den »Defence of Freedom and Peace«-kampagne, som den engelske afdeling af »Anti-Nazi-Council« startede 1926 i London og R. A. C. Parker har undersøgt den rejse, Schacht i august 1936 foretog til Paris i et forsøg på at få et samarbejde med Vesten.

Næste afsnit drejer sig om »Deutschlandspolitik der Westlichen Siegermächte und neue Zusammenarbeit«. Günther Moltmann giver her først en udmærket oversigt over den amerikanske Tysklandspolitik 1945–49, hvor han bl.a. understreger den rolle, hensynet til Frankrig spillede, og Kurt Jürgensen redegør kort for de administrative ændringer, der skete ved Slesvig-Holstens overgang fra preussisk provins til selvstændig delstat.

Sejrherrerne kunne føre politik på mange måder – på hvilken måde og i hvilken udstrækning gjorde de det i de tyske »Wochenschau«? Dette spørgsmål overvejer Heinrich Bodensieck i en undersøgelse om »Besatzungspropaganda für einen deutschen Weststaat 1948/49«, hvor der også gøres en del metodiske overvejelser om film som historisk kilde – bl.a. med inddragelse af Gerd Albrechts og Karsten Fledelius' synspunkter (jvf. bl.a. s. 276 og note 12 s. 306–07). Forfatteren kommer selv ind på, at der ligger et kæmpearbejde forude, hvis dette filmmateriale virkelig skal kunne bruges.

Festskriftet slutter med en kort oversigt over tysk-fransk historikersamarbejde, hvor Hauser har været leder af den tyske kommission, og med nogle interessante overvejelser om historie og politisk samfundsforståelse ved Karl Dietrich Erdmann.

Otto Rühl

WILLIAM CARR: A History of Germany 1815–1945. 2. edition. London, Edward Arnold, 1979. 414 s.

Den reviderede andenudgave (førsteudgaven fra 1969) af William Carrs Tysklandshistorie viser den stadige angelsaksiske interesse for tysk historie, jvf. også Gordon Craigs værk